

Sevgili Babam Ömer BOSTANCI'nın aziz hatrasına...

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ (1926-1990)

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-3-1. Dizi - Sayı: 14

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ (1926-1990)

Mustafa BOSTANCI

ANKARA, 2020

Bostancı, Mustafa

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, 1926-1990 / Mustafa Bostancı. —
Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2020.

xiv, 380 s. : harita, tıpkıbasım ; 24 cm. — (AKD TYK Türk Tarih
Kurumu yayınları ; IV/A-2-3-1. Dizi-Sayı: 14)

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978 - 975 - 17 - 4605 - 4

1. Türkiye _ Dış ilişkiler _ Suudi Arabistan _ 1926-1990. 2. Suudi
Arabistan _ Dış ilişkiler _ Türkiye _ 1926-1990. I. E.a. II. Dizi.

327.5610538

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 09/04/2019
tarih ve 774/24 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-17-4605-4

İnceleyenler: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Baskı

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sebze Bahçeleri Caddesi Arpacıoğlu İş Hanı No:95/1 İskitler/ANKARA

Tel: (0312) 341 10 24 • Faks: (0312) 341 30 50

www.salmatbasim.com.tr • email: salmatbasim@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU, SİYASİ VE DEMOGRAFİK YAPISI VE SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞU

I. TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER.....	13
A. Tarih Faktörü.....	13
B. Batı Faktörü.....	13
C. Kıbrıs Faktörü.....	14
D. İsrail Faktörü.....	14
E. Rejim Farklılığı, Kültürel ve Ekonomik Faktörler.....	14
II. SUUDİ ARABİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU ve BUGÜNKÜ SUUDİ ARABİSTAN.....	15
III. TARİHTE SUUDİ ARABİSTAN.....	26
A. İslam Öncesi.....	26
B. İslami Devir.....	34
IV. ARAP YARIMADASI'NDA OSMANLI HÂKİMİYETİ DÖNEMİ ..	37
V. SUUDİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI, ARABİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ ve OSMANLI DEVLETİ'NİN TUTUMU.....	41
VI. MİSİR ORDUSUNUN GERİ ÇEKİLMESİNDEN SONRAKİ GELİŞMELER.....	52

VII. I. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİ, BÖLGEDE OSMANLI HÂKİMİYETİNİN SARSILMASI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER	56
A. Şerif Hüseyin İsyanı.....	62
B. İbn-i Suud'un İngiltere ile Yaptığı Antlaşma (26 Aralık 1915).....	73
C. İbn-i Suud'un Şerif Hüseyi'ye Üstünlük Sağlaması ve Suudi Hicaz Krallığının İlanı	76
D. İbn-i Suud-İngiliz Müzakereleri	82
E. Cidde Antlaşması (20 Mayıs 1927)	89
F. Suudi Arabistan Krallığı'nın Resmen İlanı.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

1970'E KADAR TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ

I. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	95
A. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri.....	95
B. Atatürk Döneminde Türkiye'nin Arap Politikası	97
D. Türk-Suud Dostluk Antlaşması (3 Ağustos 1929).....	113
E. Prens Faysal'ın Türkiye Ziyareti (8-23 Haziran 1932)	117
1. Prens Faysal İstanbul'da	117
2. Prens Faysal'ın Ankara Ziyareti.....	120
3. Prens Faysal Yeniden İstanbul'a Gelişi ve Türkiye'den Ayrılışı.....	125
F. Hicaz-Yemen Harbi ve Türk Basınındaki Yankıları	128
G. Atatürk Dönemi İlişkilerindeki Diğer Gelişmeler.....	133
II. İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	140
A. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası'nın Temel Özellikleri.....	140
B. İnönü Döneminde Türkiye'nin Arap Politikası	143
C. İnönü Döneminin Önemli Olayları ve İkili İlişkilere Etkisi.....	146
1. Avrupalı Devletlerin Suudi Arabistan'daki Menfaatleri ve Türk-Suud Karşılıklı Elçi Tayinleri	146

2. Filistin Sorunu'nda Türkiye'nin Tutumu ve Arap Devletleri.....	147
3. İsrail'in Kurulması ve Tarafların Tutumu	149
III. MENDERES DÖNEMİ TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	152
A. Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri	152
B. Menderes Döneminde Türkiye'nin Arap Politikası	155
C. Menderes Döneminin Önemli Olayları ve İkili İlişkilere Etkisi.....	157
1. Ortadoğu Komutanlığı Projesi.....	157
2. Bağdat Paktı ve Türk-Suud İlişkilerine Etkisi	158
3. Eisenhower Doktrini	174
4. 1957 Türkiye-Suriye Krizi ve Suudi Arabistan'ın Arabuluculuk Teşebbüsü	179
D. Menderes Dönemi İlişkilerindeki Diğer Gelişmeler	185
IV. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	186
A. Dönemin Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri	186
B. 1960-1970 Arası Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikası	188
C. 1960-1970 Döneminin Önemli Olayları ve İkili İlişkilere Etkisi.....	190
1. BM'nin 18 Aralık 1965 Kıbrıs Kararı	190
2. 1967 Arap-İsrail Savaşı	193
D. Karşılıklı Ziyaretler.....	198
1. Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın Türkiye Ziyareti (29 Ağustos-4 Eylül 1966)	198
a. Kral Faysal Ankara'da.....	198
b. Kral Faysal İstanbul'da	205
c. Kral Faysal'ın Türkiye'den Ayrılışı.....	208
2. TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin Suudi Arabistan'ı Ziyareti (5-10 Nisan 1967)	210
3. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Suudi Arabistan Ziyareti (22 -27 Ocak 1968).....	211

a. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Riyad Temasları.....	213
b. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay Medine'de.....	215
c. Cumhurbaşkanı Sunay'ın Cidde Temasları ve Suudi Arabistan'dan Ayrılışı.....	216
E. 1960-1970 Dönemi İlişkilerindeki Diğer Gelişmeler	218

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1970-1990 ARASI TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ

I. 1970-1980 ARASI TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	221
A. 1970-1980 Arası Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri	221
B. 1970-1980 Arası Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasının Temel Özellikleri.....	223
C. Dönemin Önemli Olayları ve Tarafların Tutumu	226
1. Mescid-Aksa Yangını ve İslam Zirve Konferansı	226
2. Birinci İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı (Cidde-23-25 Mart 1970).....	229
3. Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı	230
4. Kıbrıs Meselesinde Suudi Arabistan'ın Tutumu	233
a. Kıbrıs'taki Türk Toplumuna Suud Devletinin Yardımları	237
b. Suud Devletinin Kıbrıs Türk Cemaatine Yaptığı Yardımların Çeşitleri.....	237
5. Filistin Meselesi ve Suudi Arabistan.....	250
a. Dava İslami bir davadır.	252
b. Arap ümmetinin birliği ve Yahudi Siyonizmi tehlikesi.	252
c. Suudi ülkesi ve Filistin'i birbirine bağlayan komşuluk ilişkisi.....	
d. Filistin davasının insani boyutu	252
6. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve Petrol Krizi	258
D. 1970-1980 Dönemi İlişkilerindeki Diğer Gelişmeler.....	261

II. 1980-1990 ARASI TÜRK-SUUD İLİŞKİLERİ	264
A. 1980-1990 Arası Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri	264
B. 1980-1990 Arası Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasının Temel Özellikleri	267
C. İran-İrak Savaşı ve İlişkilere Etkisi	271
D. Bulgaristan Türkleri Meselesinde Suudi Arabistan'ın Tutumu	280
E. Karşılıklı Ziyaretler	281
1. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Suudi Arabistan Ziyareti (21-24 Şubat 1984)	281
a. Ziyaretten Beklentiler	281
b. Kenan Evren Riyad'da	282
c. Resmi Görüşmeler	283
d. Basınının Ziyarete İlgisi	286
e. Evren'in Basın Toplantısı	288
2. Prens Abdullah bin Abdülaziz'in Türkiye Ziyareti (10-15 Eylül 1984)	291
a. Prens Abdullah bin Abdülaziz'in Ankara'ya Gelişi ve Resmi Görüşmeler	291
b. Prens Abdullah bin Abdülaziz'in Cumhurbaşkanı Kenan Evren Tarafından Kabulü.....	292
c. Prens Abdullah bin Abdülaziz İstanbul'da	293
d. Prens Abdullah bin Abdülaziz'in Türkiye'den Ayrılışı	294
3. Başbakan Turgut Özal'ın Suudi Arabistan Ziyareti (16-20 Mart 1985)	294
a. Başbakan Turgut Özal Riyad'da	294
b. Türk-Suud Resmi Görüşmeleri	296
c. Kral Fahd-Özal Görüşmesi	296
d. Suud Basınının Özal'ın Ziyaretine İlgisi	298
e. Özal'ın Basın Toplantısı.....	298

f. Özal'ın Bazı Temasları ve İşadamlarına Hitabı	299
g. Özal'ın Umresi	300
h. Suud Petrol Bakanı Zeki Yamani'nin Açıklamaları	301
ı. Özal'ın Türkiye'ye Dönüşü	302
i. Ziyaretin Sonuçları.....	302
4. Başbakan Turgut Özal'ın Suudi Arabistan'a Hac Ziyareti (20-27 Temmuz 1988)	303
F. Türk-Suud Ticari İlişkileri.....	306
G. Hac İşleri ve Türk-Suud İlişkilerine Etkisi.....	310
H. 1980-1990 Dönemi İlişkilerindeki Diğer Gelişmeler.....	318
SONUÇ	319
KAYNAKLAR	329
DİZİN	361
EKLER	369

ÖN SÖZ

Bu araştırmada, Arap Yarımadası'nın büyük bölümünü kontrol eden, kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin dörtte birine sahip, İslam'ın en önemli iki merkezi Mekke ve Medine'nin hâkimi olan Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşu ile 1926-1990 arasındaki Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, özellikle iki ülkeyi yakından ilgilendiren, aynı zamanda bölgeyi de etkileyen önemli olaylar ve karşılıklı ziyaretler çerçevesinde aydınlatılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve yıkılması üzerine Necid Emiri İbn-i Suud, Hicaz'ı topraklarına katarak kendisini 1926'da Hicaz ve Necid Kralı ilan etmiş, 1932'de ise ülkenin ismini Suudi Arabistan Krallığı olarak değiştirmiştir. Türkiye, İbn-i Suud'un Krallığını ilk tanıyan devlet olmuş ve iki ülke arasında 3 Ağustos 1929 tarihinde bir Dostluk Anlaşması imzalamıştır. İki ülke ilişkileri 1970'lerin sonlarına kadar istenilen düzeyde gelişme göstermemiş ve mesafeli bir yaklaşım sergilenmiştir. 1980'li yıllarda ikili ilişkilerde ciddi bir hareketlenme ve yakınlaşma sağlanmış, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal Suudi Arabistan'ı ziyaret etmişlerdir.

Başta Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ile İngiliz Ulusal Arşiv ve Amerikan Arşiv kaynaklarından faydalanılan, bunlara ilaveten Suud Resmî Gazetesi Ümmü'l Kura ve diğeri Arap kaynaklarının yanı sıra dönemin basınının da kullanıldığı bu araştırmada öncelikle eserin ortaya çıkmasında en büyük pay sahibi olan, engin tecrübesi ile her zorlukta yol gösteren, çalışmamın başından sonuna kadar ilgi ve desteğini esirgemeyen rahmetli Hocam Prof. Dr. Vahdet Keleşılmaz'a, aydınlatıcı, yol gösterici ve teşvik edici rehberliklerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mustafa Turan ve Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a, değerli dostum Dr. Taner Lüleci'ye, İngiliz Arşiv belgelerinin temin edilmesinde yardımcı olan sınıf arkadaşım Dr. Alper Ersaydı'ya, öğretmen arkadaşlarım İsmail Sarı ve Mehmet Ali Soruklu'ya, öğrencilerim Medeni ve Yahya Melikoğlu kardeşlere, TTK ve Milli Kütüphane çalışanlarına, teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara, 2020

KISALTMALAR

<i>a.g.e</i>	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BCA	: Bařbakanlık Cumhuriyet Arřivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arřivi
BM	: Birleřmiř Milletler
c. -C	: cilt
CAB	: Cabinet
ev.	: Çeviri
Der	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed	: Editör
FKÖ	: Filistin Kurtuluř Örgütü
FO	: Foreign Office
Haz	: Hazırlayan
HRSYS	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
İA	: Milli Eęitim Bakanlığı İşlam Ansiklopedisi
IRCICA	: İşlam Tarih, Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi
İKÖ	: İşlam Konferansı Örgütü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MFV	: Maarif Vakfı

N. A. in UK	: National Archives in United Kingdom
S	: Sayı
s	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
yy	: Yer yok
ty	: Tarih yok

GİRİŞ

Tarihte, herhangi bir alanla, meseleyle, süreçle, olayla ve gelişmeyle ilgili yapılan araştırmalar, değerlendirmeler, yaklaşımlar ve analizler mikro düzeyden makro düzeye kadar ister keyfiyet isterse kemiyet ekseninde olsun adeta sonu gelmez bir derinliğe sahiptir. Kaynakların, aktörlerin, paydaşların, açık ya da gizli tanıkların çeşitliliği ve de çokluğu, konu, zaman ve mekân gibi belli başlı sınırlandırmaların da etkisiyle bir mevzunun; birden fazla, onlarca, yüzlerce kez çeşitli perspektifler üzerinden tarih biliminin esasları çerçevesinde araştırılmasını mümkün kılmaktadır.

Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerini tarihi süreçte analiz ederken cevaplanmaya çalışılan temel soru şudur: “Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkilerini şekillendiren temel faktörler nelerdir?” Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler, bir taraftan Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerine ve iç politikasındaki gidişata göre şekillenirken, diğer taraftan da Büyük Devletlerin yürüttüğü politikalara, her iki devletin karşılıklı çıkarlarına, Türkiye’nin bölge ülkeleri ve özellikle Arap ülkeleri ile olan ilişkilerine göre de değişik şekiller almıştır. Kurulduğu günden beri Batı müttefiki olan Suudi Arabistan ile Batıcı bir dış politika izleyen Türkiye ile Suudi Arabistan arasında ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Diğer taraftan, Türkiye Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirdikçe ve Arap dünyasının temel meselerinde onların safında yer aldıkça Suudi Arabistan’la yakınlaşmıştır. İki ülke ilişkilerinin gelişmesinde, aynı dine mensubiyet, aynı kültür ve tarihi paylaşımları gibi faktörler etkili de olmuştur. Öte yandan iki devletin üzerine kurulduğu temeller arasında farklılıklara ve uzun bir süre birbirlerine kuşkuyla bakmalarına rağmen ilişkiler hiçbir zaman tamamen kopmamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, özellikle iki ülkeyi ve bölgeyi yakından ilgilendiren önemli olaylar ve bölgesel ve uluslararası kuruluşlar ile karşılıklı ziyaretler çerçevesinde tarihçilik nosyonu temel alınarak ele alınmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (1926-1990) başlıklı bu çalışmada veriler ve bilgiler, başta Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ile İngiliz Ulusal Arşiv ve Amerikan Arşiv kaynaklarından faydalanılmış, bunlara ilaveten Suud Resmî Gazetesi Ümmü’l Kura ve diğer Arap kaynaklarının yanı sıra, dönemin Türk basını da kullanılmıştır.

Araştırmanın giriş kısmında, iki ülkenin de içinde bulunduğu Orta Doğu coğrafyası ve Türklerin bölgedeki etkinlikleri ile Türk-Arap ilişkilerine yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Birinci Bölümde, coğrafi konumu ve bugünkü durumu itibariyle Suudi Arabistan hakkında bilgi verildikten sonra bölgede Osmanlı Hâkimiyeti dönemi ve Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşu incelenmiştir.

İkinci Bölümde, başlangıçtan ilişkilerin istenilen düzeyde gelişme göstermediği ve mesafeli bir yaklaşımın sergilendiği 1970'e kadar olan Türk-Suud İlişkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde ise Türkiye'nin Arap yanlısı bir siyaset izlediği ve ilişkilerin canlanmaya başladığı 1970-1990 arası dönem incelenmiş, ayrıca ticari ilişkilere ve hac işlerinin ilişkilere etkisine yer verilmiştir.

Konular ele alınırken, önce incelenen dönemde Türk dış politikasının temel özellikleri ve Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasının esasları ele alınmış, ardından da dönemin önemli olayları ve bu olaylar karşısında tarafların tutumu incelenmiş, ayrıca karşılıklı ziyaretlere de yer verilmiştir.

Ülkemizde Ortadoğu ile ilgili pek çok bilimsel çalışmalar yapılsa da, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerine yönelik çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu bakımdan ikili ilişkilere yönelik çalışmalar daha da geliştirilerek/artırılarak kamuoyunun, kurumların, siyasi aktörlerin ve de medyanın hafızasına ve bilgi/birikimine katkıda bulunulmalıdır. Konuyla ilgili akademik anlamda, İsmail Karadağ'ın hazırladığı "Türkiye-Suudi Arabistan Ticari İlişkileri", Sadullah Toprak'ın hazırladığı "Sosyo Ekonomik Açısından Suudi Arabistan ve Türkiye ile Olan İlişkileri", Pervin Yüce'nin hazırladığı "Turizm Açısından Hac Olayının Suudi Arabistan ve Türkiye'deki yeri ve önemi" ile Amr Mohamed Hassan Ellithy'in hazırladığı "Bölgesel Perspektiften 2003-2013 Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri" isimli Yüksek Lisans Tezleri yapılmıştır. Dolayısıyla Türk-Suud ilişkilerinin özellikle tarihçi bakış açısıyla incelenmesi hususunda bir eksiklik olduğu ortaya çıkmaktadır ve ikili ilişkileri ortaya koyacak bir çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu çalışma bu eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesini ve Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır.

Dünya üzerinde sorun olarak gözüken bölgelerden dört tanesinin -Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Körfez- ortasında yer alan ve bu çatışma alanları açısından bir "bölgesel güç" kimliği ile varlığını sürdüren, hızla gelişen, kentleşen, dünya ile ekonomik ve kültürel bütünleşmesini sürdüren ve gittikçe büyüyen, 80 milyonluk bir pazar olan, tek ve biricik laik ve demokratik İslam ülkesi olan ve bu niteliği ile hem değişme ve gelişme potansiyeli bakımından ekonomik-askeri-siyasi bir güç olarak önem kazanan, hem de daha önemlisi, "Müslüman Dünya" için, farklı bir model oluşturan Türkiye ile Arap Yarımadası'nın büyük bölümünü kontrol

eden, Kızıldeniz ve Basra Körfezi olmak üzere iki stratejik denizle çevrelenmiş, kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin dörtte birine sahip, İslam'ın en önemli iki merkezi Mekke ve Medine'nin hâkimi, bölgesinde nüfusu en kalabalık, mali ve siyasi gücü en yüksek ülke olan Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Köklü, büyük ve süper güç olmuş milletlerin yakın çevreden başlamak üzere, uzak ve küresel çevreye varıncaya kadar her hususta kaydedilen, yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek bilgi toplama, depolama, sentezleme, plan, program ve eylem belirleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu nedenledir ki, bir çevre ya da bölge olması bakımından Orta Doğu kayda değer bir potansiyel vasfını fazlasıyla taşımaktadır. Orta Doğu'nun Türkiye, Türkiye'nin de Orta Doğu açısından önemi, vuku bulan tüm gelişmelerde kendisini göstermektedir.

Araştırmamıza konu olan Türkiye ile Suudi Arabistan'ın önemli ortak özelliklerinden birisi de "Orta Doğu" adı verilen bölgede yer almalarıdır. Bugün petrol bakımından çok önemli olan Orta Doğu¹, tarihi süreçte birçok medeniyete beşiklik etmiş², geçmişten bugüne gerek tarihsel kimliği, gerekse coğrafi, ekonomik, doğal koşulları ve stratejik konumu nedeniyle insanlık tarihinin en önemli ve en sorunlu³ ve dünyanın en dikkat çeken önemli alanlarından biri hatta en önemlisi haline gelmiştir⁴. Bu bakımdan bu kavramım üzerinde önemle durmak gerekecektir.

Yerkürenin jeopolitik açıdan olduğu kadar jeoformolojik açıdan da en ilginç sahalarından biri olarak belirtebileceğimiz Güneybatı Asya, diğer bir deyişle Ortadoğu, coğrafi yönden de bütünlük gösteren bir ünite olarak dikkati çeker. Bu bakımdan üzerinde önemle durulan bir inceleme alanı olmuştur. Ülkemizin de içinde bulunduğu Güneybatı Asya, jeopolitik ve stratejik konumu nedeniyle yerküre üzerinde çok önemli bir alandır. Yerkürenin yerleşim tarihi açısından bu en eski alanı üzerinde Türkler uzun yıllar hâkimiyet kurup derin izler bırakmışlardır. Zamanımızda bölge ülkelerinin, Dünya petrol üretiminin ¼'ünü sağlaması da bu alana ayrı bir önem kazandırmıştır ki burada konu petrol üreten ülkeler kadar, petrolü kullanan ülkeleri de ilgilendirmektedir⁵.

¹ Mesut Elibüyük, "Orta Doğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. I/S. 1 (Elazığ, 2003), s. 129.

² Abdullah Ekinci, "Ortadoğu'da Ortaya Çıkan Fikir Akımları (8-10.Yüzyıllar)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. I/S. 2 (Elazığ, 2003), s. 61.

³ Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. III/S. 2 (Elazığ, 2005), s. 1.

⁴ Elibüyük, a.g.m., s. 129.

⁵ Selami Gözenç, Nurten Günel, Yasemin Özdemir, *Orta Doğu "Güneybatı Asya" Ülkeler Coğrafyası*, Der Yayınları, Birinci Basım, Aralık 2006, s. 1.

Kendilerini dünyanın merkezi sayan büyük medeniyetlere (Mezopotamya, Mısır gibi) mekân olan Orta Doğu, Doğu(Çin, Hind ve İran) ve onun birikimi üzerine şekillenmiş olan Batı medeniyeti arasında bir köprü vazifesi görmüş⁶, bunların yanı sıra tarihin tanıdığı bütün kitabî dinlerin menşei⁷ ve kutsal toprakların bulunduğu yöre olmuş⁸, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet buradan doğup dünyaya yayılmıştır⁹. Bu özelliği ile de fiziki olarak bulunmasa da insanların manen tasavvur ederek bir şeyler hissettikleri bir coğrafyadır¹⁰.

İlk çağların sonlarında, fakat özellikle orta çağlarda, güney Asya ile Akdeniz âlemi ve dolayısıyla Avrupa arasındaki ticaret bu bölge üzerinden yapılıyordu. Ümit Burnu yolunun bulunması, Orta Doğu'nun bu rolünü bir süre için azaltmışsa da Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Avrupa ve Asya arasında en kısa ve bu sebeple en canlı denizyolu haline gelmiştir¹¹.

Bölgeyi tanımlamanın zorluklarından biri de aynı yöreye hem Orta Doğu, hem de Yakın Doğu denmesinden kaynaklanır¹².

Bilindiği gibi Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu olmak üzere Üç Doğu vardır ve Dünya siyasi coğrafya tanım ve terimlerine Doğu terimlerini getiren İngiltere'dir. Yani Yakın, Orta ve Uzak Doğu olmak İngiltere'ye göredir ve bu terimler giderek bütün Dünya tarafından da kabul edilen birer terim halini almışlardır¹³. Yakın Doğu veya Orta Doğu terimleri yirminci yüzyılın eseridir ve 1939'a kadar hayli müphem bir anlam taşıyordu. Fakat 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında sınır ve terim meseleleri, askeri yönden ele alınmış ve harpte İran'dan Bingazi'ye kadar uzanan bölge bir askeri bölge olarak kabul edilmiş ve bu bölgeye "Orta Doğu" adı verilmiştir. İngilizler tarafından resmen kabul edilen bu terim, diğer devletlere de empoze edilmiştir¹⁴.

⁶ Nasır Niray, "Orta Doğu'da Siyasal Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. I/S. 1 (Elazığ, 2003), s. 267.

⁷ Mustafa Öztürk, "Orta Doğu (Kavram-Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. I/S. 1 (Elazığ, 2003), s. 259.

⁸ Mediha Akarslan, "Ortadoğu Krizi ve Türkiye", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1991, c. XI/S. 1-2 (Mart-Kasım 1990), s. 93.

⁹ Öztürk, a.g.m., s. 259.

¹⁰ Niray, a.g.m., s. 267.

¹¹ Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1965, s. 1.

¹² Akarslan, a.g.m., s. 93.

¹³ Öztürk, a.g.m., s. 253.

¹⁴ Necdet Tunçbilek, *Güneybatı Asya (Fiziki Ortam)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: 1676, İstanbul 1971, s. 3.

Batılıların Orta Doğu dedikleri bölge aslında dünyanın da ortasıdır. Avrupa merkezli dünyanın yaklaşımından uzaklaştığında, Avrupa'ya göre doğuda kalan bölgenin aslında Orta Doğu değil, aksine dünyanın ortası olduğunu dünya haritası göstermektedir. Orta Doğu dünyanın ortası ise, Türkiye de dünyanın merkezi ülkelerinden birisidir¹⁵.

“Orta Doğu” (Middle East), bazı kesimlere göre Libya'dan başlayarak Afganistan'ı da içine alacak şekilde doğuya kadar uzandığı gibi, bazılarına göre de Libya ve Afganistan'ı dışında tutan geniş bir sahayı ifade etmektedir. İngilizlere ait kaynaklarda Orta Doğu kapsamına giren ülkeler konusunda çoğunlukla bir birlik yoktur. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri'nde yayımlanan kitap ve dergilerde de kendini gösterir. Son zamanlara kadar yapılan yayınlarda ise Orta Doğu ülkeleri içinde Türkiye, Mısır, Arabistan Yarımadası, Kıbrıs Adası hep yer almıştır¹⁶.

Pierre Birot ve Jean Dresch tarafından yazılan “Akdeniz ve Orta Doğu” adlı eser, bölgeyi şu kadro ile ele almaktadır: Akdeniz'in Doğu havzasında yer alan devletler (Türkiye ve Mısır dâhil), Arap Yarımadası ve daha doğuda İran ve Afganistan¹⁷. Bazı tanımlar ise Orta Doğu'yu ırk olarak ele almış ve sadece Arap ırkının yaşadığı yer olarak kabul etmişlerdir¹⁸.

Orta Doğu'nun jeopolitik önemi büyük oranda petrolden kaynaklanmıştır¹⁹, ne var ki Orta Doğu'nun bugün petrole bağlı olan önemi petrolün tükenmesi ile bitecektir. Ancak, dinler bakımından tarihin her devrinde önemli olan Orta Doğu bu önemini hiç yitirmeyecektir. Diğer taraftan, bugün için 300 milyon civarındaki nüfusun varlığı, pazar bakımından da sahanın önemini ortaya koymaktadır. Orta Doğu aynı zamanda dünyadaki güç mücadelelerinin yoğunlaştığı uluslararası bir arena gibidir. Orta Doğu, tarih boyunca tarafları değişse de tüm zamanlarda süren acımasız bir hegemonya mücadelesinin alanıdır²⁰.

Son yıllarda Batı ülkelerinde üzerinde en geniş yayın yapılan sahalardan biri Orta Doğu'dur. Bu da Orta Doğu'nun günümüz dünyası için ne kadar önemli olduğunun bir başka göstergesidir. Ayrıca tek tanrılı dinlerin kutsal topraklarının

¹⁵ Anıl Çeçen, “Ortadoğu ve Türkiye”, *Jeopolitik*, Güz-2002, Yıl: 1/S. 4 (İstanbul), s. 32.

¹⁶ Elibüyük, a.g.m., s. 132-133.

¹⁷ Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, s. 3.

¹⁸ Hasan Karaköse, “Hatırat Kitaplarında Orta Doğu Meselesi (1908-1918 Yılları Arası)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Birinci Orta Doğu Semineri*, Elazığ (29-31 Mayıs 2003), s. 379.

¹⁹ Deniz Altınbaş, “Orta Doğu ve Avrupa Birliği Arasında Türkiye”, *Stratejik Analiz* (Mart 2009), c. 9/S. 107, s. 49.

²⁰ Erol Göka, Sevinç Göral, “Arap Dünyası ve Şii Örneğinde Uluslararası İlişkilerde Dini Rolü”, *Stratejik Analiz* (Kasım 2003), s. 41.

burada olması, ulaşım bakımından bir köprü durumunda bulunması, petrol ve doğalgazın varlığı ve hepsinden önemlisi iyi bir pazar alanı olması gibi sebeplerden dolayı, dünya ülkelerinin gözü hep Orta Doğu üzerinde olmaya devam edecek ve buna bağlı olarak tarihin her döneminde olduğu gibi, büyüklü küçüklü kargaşalar da sürüp gidecektir²¹.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya karşı ilgisinin temelleri uzun bir tarihi geçmiş ve geleneğe dayanmaktadır. Tarihi ve kültürel faktörlerin yanı sıra Türkiye'nin Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasındaki benzersiz coğrafi konumu ve jeopolitik pozisyonu Türkiye'yi Ortadoğu coğrafyası ile ilgilenmeye iten ana sebepler arasındadır²².

Üç Orta Doğu ülkesiyle ortak bir sınıra sahip olan Türkiye'nin, Orta Doğu ile özellikle tarihten kaynaklanan ilişkileri bulunmaktadır²³. Her şeyden önce, yakın bir geçmişe kadar, yaklaşık 400 yıl bu geniş sahanın büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalmıştır. Bölgenin Türkiye için asıl önemi, kendisinin de bu geniş siyasi ve coğrafi ünitenin içinde bulunması ve onun kuzey parçasını meydana getirmesidir²⁴. Orta Doğu'nun dışa açılan ve istikrarı sağlamış hemen hemen tek ülkesi Türkiye'dir. Bu nedenle Orta Doğu'nun coğrafi önemi Türkiye'nin coğrafi konumunda saklıdır²⁵ ve bu coğrafi konum Türkiye'yi ister istemez Orta Doğu meselelerinin içine çekmektedir. Hele bu coğrafi zaruret, tarihi ve kültürel miras ile birleşince, Türkiye'nin Orta Doğu'dan kopması imkânsız bir hal almaktadır²⁶.

Türklerin Orta Doğu'daki etkinliği, Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasından çok daha önce, 9. yüzyıldan itibaren başlamaktadır²⁷. Suriye ve Mısır'da ilk Türk devletlerinin kurulmasından itibaren bölgede Türk hâkimiyeti sözkonusudur. Bölgede Türk kültür izlerinin yoğunluğuna bakıldığında, Türkiye'nin Orta Doğu ile kültür ve tarih birlikteliği açıkça görülecektir²⁸. Bu uzun tarihi seyir yakından incelendiğinde, Türklerin Orta Doğu'daki tarihi belki de Anadolu ve Avrupa'daki tarihinden çok daha uzun ve tesirleri de o derece derindir. Türkler Orta Doğu'nun her döneminde, savaşta ve barışta, iyi ve kötü günde hep vardı ve gele-

²¹ Elibüyük, a.g.m., s. 154-155.

²² Mustafa Sıtkı Bilgin, "The Historical Direction of Turkey's Foreign Policy towards the Middle East", *Adam Akademi*, 2011/1, s. 61.

²³ İrfan C. Acar, *Dış Politika*, Ankara 1993, s. 39.

²⁴ Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, s. 2.

²⁵ Veysel Kuşçu, Aysel Çağlıyan, "Orta Doğu Açısından Türkiye'nin Jeopolitik Önemi", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c. I/S. II (Elazığ, Temmuz 2003), s. 148.

²⁶ Öztürk, a.g.m., s. 263.

²⁷ Öztürk, a.g.m., s. 262.

²⁸ Kuşçu, Çağlıyan, a.g.m., s. 139.